

Ваньчик Ю. А.,

здобувач кафедри адміністративної діяльності Національної академії внутрішніх справ

ЗАГАЛЬНОТЕОРЕТИЧНІ ПІДХОДИ ДО ВИЗНАЧЕННЯ КОРУПЦІЇ, КОРУПЦІЙНИХ ДІЯНЬ І КОРУПЦІЙНИХ ВІДНОСИН

Розглянуто загальнотеоретичні підходи до визначення корупції, корупційних діянь і корупційних відносин. На їх основі запропоновано власну точку зору щодо зазначеної проблеми.

Ключові слова: загальнотеоретичні підходи, корупція, корупційні діяння, корупційні відносини.

Рассмотрены общетеоретические подходы к определению коррупции, коррупционных деяний и коррупционных отношений. На их основе предложена собственная точка зрения относительно отмеченной проблемы.

Ключевые слова: общетеоретические подходы, коррупция, коррупционные деяния, коррупционные отношения.

The general theoretic going is considered near determination of corruption, corruption acts and corruption relations. On their basis the own point of view is offered in relation to the noted problem.

Keywords: general theoretic approaches, corruption, corruption acts, corruption relations.

Розпочати аналіз даної проблеми варто зі звернення до етимології самого слова. Дослідники виділяють кілька варіантів походження терміна «корупція». Одні вважають, що він походить від сполучення латинських слів «corrupti» (кілька учасників зобов'язальних відносин з приводу одного предмета) і «gumpere» (ламати, пошкоджувати, порушувати, скасовувати). В результаті утворився самостійний термін «corruptere», який передбачає участь у діяльності кількох осіб, метою яких є «гальмування» нормального ходу судового процесу або процесу управління справами суспільства [1].

Іноді цей термін також пов'язують з латинським словом, але вже дещо іншим - «corruptio», яке тлумачиться як «підкуп, продажність громадських і політичних діячів, посадових осіб» [2].

Приблизно таке ж тлумачення цьому поняттю дає С. І. Ожегов. «Корупція, - означає він, - підкуп хабарами, продажність посадових осіб, політичних діячів». Крім підкупу і продажності, енциклопедичні словники тлумачать латинське слово corruptio ще й як псування і розбещування. Останнє, як вже

зазначалось, підкреслює глибинний аспект корупції як соціального явища, яке свідчить про розбещення певних посадових осіб державних органів владою і розкладання системи державної влади [3].

Авторитетний юридичний словник Генрі Блека визначає корупцію як: «діяння, яке вчиняється з наміром надати деякі переваги, що несумісні з офіційними обов'язками посадової особи і правами інших осіб; діяння посадової особи, яка неправомірно використовує своє становище чи статус для одержання будь-якої переваги для себе або іншої особи в цілях, які протирічать обов'язкам і правам інших осіб» [4].

Деякі енциклопедичні видання пояснюють корупцію як процес, пов'язаний з прямим використанням посадовою особою прав (повноважень), наданих їй посадою, з метою особистого збагачення, включаючи в цей процес підкуп чиновників і громадсько-політичних діячів, дачу хабарів тощо [5].

Як злочинну діяльність у сфері політики або державного управління, що полягає у використанні посадовими особами наданих їм прав і владних можливостей з метою особистого збагачення, пропонує розглядати корупцію М. Ю. Тихомиров. До найбільш типових проявів корупції він відносить підкуп чиновників і громадсько-політичних діячів, хабарництво за законне чи незаконне надання благ і переваг, протекціонізм - висування працівників за ознаками родичання, земляцтва, особистої відданості і приятельських стосунків. Як видно із вжитих М. Ю. Тихомировим у пропонованій ним дефініції поняття «корупція» слів «злочинна діяльність» цей автор відносить до корупції лише кримінально карані діяння. Приблизно такої ж позиції щодо розуміння поняття «корупція» дотримуються значна частина авторів інших юридичних енциклопедичних видань [8].

В окремих енциклопедичних виданнях корупція відверто називається конкретним злочином, який полягає у прямому використанні посадовою особою прав, пов'язаних з її посадою, з метою особистого збагачення.

Таким чином, енциклопедичні визначення, які повинні характеризуватися чіткістю, точністю, лаконічністю і однозначністю дефініцій, не дають виразної і однозначної уяви про корупцію з юридичної точки зору.

Слід зауважити, що абсолютна більшість енциклопедій і словників радянської доби, які дають тлумачення терміна «корупція», спеціально підкреслюють, що корупція як явище характерне і притаманне для буржуазної держави і суспільства, де має місце експлуатація людини людиною, де державний апарат

знаходиться у підпорядкуванні монополій, де для цього закладені умови у самій економічній і політичній системі капіталістичного суспільства.

Аналіз вживання терміна «корупція» в юридичній літературі засвідчує, що вченими висловлюється надзвичайно широке розмаїття думок щодо розуміння суті цього явища. При цьому інколи висловлюються не тільки надзвичайно загальні, нечіткі формулювання, а й такі, що виключають одне одного. Як справедливо зауважує російський дослідник О. І. Мізерій, існує багато різних визначень поняття «корупція», але повної ясності і правової точності до цього часу немає [7].

Найчастіше під корупцією пропонують розуміти підкуп і продажність посадових осіб, що відображається кримінально-правовим поняттям «хабарництво». Але й при цьому існують різні підходи. Одні автори вважають, що корупцією охоплюється будь-яке одержання хабара, інші, як, наприклад, П. М. Панченко, розглядають корупцію як систему систематично скоюваного організованого хабарництва [9].

Дехто з дослідників стверджує, що хабарництво лише набуло рис такого антисоціального явища як корупція.

Інші автори вважають помилковим зведення корупції до хабарництва. Так, на думку В. С. Лукомського, підкуп посадових осіб (хабарництво) є лише однією з складових корупції. А.А. Аслаханов визнає хабарництво одним з найбільш поширених і небезпечних видів корупції. При цьому він зазначає, що хабарництво не завжди виступає як вид кримінально караного корумпованої поведінки, оскільки корупція – це насамперед «хвороба» державного чиновницького апарату. У цьому розумінні корупція – це акт правопорушення з боку державних службовців. П. С. Матишевський, характеризуючи хабарництво, вважає, що «воно є складовою корумпованості багатьох ланок державного апарату» [8].

Поряд з використанням влади або посадових повноважень корупцією визнається використання авторитету посади та пов'язаних з нею можливостей, але задоволення інтересів третіх осіб шляхом неправомірного використання офіційних повноважень, авторитету влади та інших можливостей, які надає посадовій особі її посада, являє собою корупцію лише тоді, коли такі інтереси є груповими. Отже, за таким підходом задоволення інтересу однієї іншої особи не є корупцією.

Такий підхід видається необґрунтованим, оскільки кількість осіб, інтереси яких задовольняються в результаті дій посадової особи, не мають суттєвого значення для визнання їх корупційними. Головне, як зазначалось вище, що при цьому

приватним інтересам необґрунтоване надається перевага над інтересами суспільства або держави.

Корупція розгадається і як елемент (ознака) або різновид організованої злочинності. На відміну від вищевикладених підходів, прибічниками цієї точки зору корупція не розглядається як самостійне явище, а вона зводиться до структурного елементу, системоутворюючої ознаки або різновиду організованої злочинності. Корупційними проявами можуть визнаватися хабарництво, іншого роду посадові зловживання, але лише в рамках організованої злочинності.

Визначення поняття корупції обмежуються загальними ознаками і характеризується відсутністю чітких формулювань, які б дозволили виділити суттєві ознаки цієї правової категорії. Це, наприклад, визначення корупції як акту правопорушення державних службовців або як системи відповідних стосунків між певними посадовими особами та кримінальним середовищем на основі протиправної діяльності цих посадових осіб на шкоду державним та суспільним інтересам тощо.

У наведених вище точках зору відображено доктринальне розуміння корупції як правової категорії і воно лише з одного боку характеризує це поняття. Щоб з'ясувати інші підходи щодо визначення цього поняття, необхідно розглянути розуміння корупції, яке має місце на законодавчому рівні, у документах міжнародно-правового характеру, правоохоронній діяльності, а також у свідомості пересічних громадян.

Таким чином, корупція зводилась до конкретного суспільно небезпечного діяння (злочину), а точніше до посадового зловживання, яке:

- 1) мало корисливий характер;
- 2) було спрямовано на збагачення або протиправне одержання матеріальних чи інших благ і переваг в особистих чи групових інтересах.

Основною формальною особливістю такого визначення поняття «корупція» є те, що воно має нормативно-правовий характер. Що стосується суті самої корупції, то її відзначає низка моментів: по-перше, корупція розглядається як діяльність; по-друге, така діяльність пов'язується із протиправним використанням службових повноважень; по-третє, сфера цієї діяльності обмежується сферою державного управління; по-четверте, її відзначає чітко визначена корислива (матеріальна) спрямованість. За формою прояву вона є близькою до одержання хабара, зловживання владою або посадовим становищем, хоча і не тотожна їм.

На законодавчому визначенні поняття «корупція» особливо наполягали керівники правоохоронних органів, які вбачали у відсутності такого визначення основну правову перешкоду ефективній протидії корупції. І хоча для більшості фахівців, що працювали в робочій групі по підготовці відповідних законопроектів, необхідність законодавчого визначення цього поняття викликала великий сумнів, у результаті багатьох дискусій, у тому числі і на засіданні парламентської Комісії з питань боротьби з організованою злочинністю і корупцією, було прийнято компромісне рішення – дати загальне визначення поняття «корупція» і сформулювати основні види корупційних діянь, що знайшло своє відображення у ст. 1 Закону України «Про засади запобігання і протидії корупції».

Таким чином, вказане законодавче визначення поняття «корупція» – це результат певного компромісу, який за тодішніх умов прийняття цього закону (політичних, організаційних, стану вітчизняних наукових досліджень у сфері протидії корупції), мабуть, не міг мати принципово іншого рівня досконалості. Однак, незважаючи на власну недосконалість, це визначення все ж зіграло свою позитивну роль у загальному розумінні поняття «корупція».

Але таке визначення поняття «корупція» не можна назвати вдалим. По-перше, тавтологією є спроба визначити корупцію як «сукупність діянь, пов'язаних з корупцією». По-друге, у пропонуваній дефініції йдеться про неправомірне використання посадовою чи службовою особою, уповноваженою на виконання функцій держави, свого посадового або службового становища «в особистих корисливих цілях, з метою отримання матеріальних благ, послуг, пільг та інших переваг». Уточнення про спеціальну мету неправомірного використання посадового становища є зайвим, оскільки його зміст свідчить про корисливий характер діянь правопорушника, про що окремо відзначено у визначенні цього поняття. По-третє, зайвою є також вказівка на несумісність з правовим порядком в Україні діянь правопорушника, оскільки перед цим вже зазначено про неправомірність діянь, які у своїй сукупності утворюють корупцію. Власне кажучи, неправомірність діянь – це і є їх несумісність з правовим порядком в Україні.

Це визначення відрізняється від передбаченого в законі та пропонуваного попереднім проектом низкою суттєвих моментів. Насамперед тим, що корупцією пропонується визнавати отримання не лише вигоди матеріального, а й нематеріального характеру. Таким чином, кардинально змінюється принциповий підхід щодо розуміння сутності корупції – визнається, що «продажність» представника влади може мати і нематеріальний

характер[4]. Крім того, зазначене визначення базується на зовсім іншому розумінні суб'єкта корупції – до кола суб'єктів пропонується віднести не лише державних службовців, депутатів, посадових осіб державних органів, а й посадових осіб та інших службовців державних підприємств, установ, організацій та об'єктів комунальної власності, які не мають статусу державного службовця, кандидатів у депутати та на інші виборні посади, деякі інші категорії осіб.

Таким чином, зазначені положення суттєво розширюють коло корупційних правопорушень та осіб, які потенційно можуть стати їх суб'єктами. Як і попередньому, цьому ви-значенню властиві певні недоліки.

По-перше, корупцією визнається одержання особою, уповноваженою на виконання державних функцій чи прирівняною до неї особою вигоди не лише матеріального, а й нематеріального характеру. Поділяючи такий підхід у принципі (для визнання діяння корупційним не суть важливо, яку саме вигоду отримує суб'єкт від зловживання своїм службовим становищем), вважаю, що у конкретному випадку зазначене положення застосоване необгрунтовано.

По-друге, вказівка на використання зазначеною у цій статті особою свого посадового становища як ознаки корупції видається зайвою, оскільки це охоплюється більш широким поняттям «у зв'язку з виконанням наданих їй повноважень».

Виходячи із проведеного аналізу до корупційних діянь можна віднести:

а) незаконне одержання особою, уповноваженою на виконання функцій держави, у зв'язку з виконанням таких функцій матеріальних благ, послуг, пільг або інших переваг, у тому числі прийняття чи одержання предметів (послуг) шляхом їх придбання за ціною (тарифом), яка є істотно нижчою від їх фактичної (дійсної) вартості;

б) одержання особою, уповноваженою на виконання функцій держави, кредитів або позичок, придбання цінних паперів, нерухомості або іншого майна з використанням при цьому пільг чи переваг, не передбачених чинним законодавством.

Подарунок (винагорода), отриманий зазначеними особами за обставин, передбачених пунктом «а» частини другої цієї статті, у тому числі такий, що надійшов без їх відома, а також вартість незаконно одержаних послуг підлягають стягненню (відшкодуванню) в доход держави.

Поняття «корупційний злочин» – поняття конвенційне, тобто таке, що має відповідний нормативно-правовий зміст. Воно, як і інше – «корупційне правопорушення» – вживається у такому

міжнародному документі, як Конвенція про кримінальну відповідальність за корупцію, прийнятій 4 листопада 1998 р. в м. Страсбург і відкритій для підписання 1999 р. Таким чином, це поняття є загальною визначеною у міжнародному праві, що дає можливість, по-перше, стверджувати про виділення такої групи злочинів в принципі, по-друге, використання такого терміну для потреб національного права.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Юридична енциклопедія : у 6 т. – К. : Укр. енцикл., 2001. – Т. 3. – 790 с.
2. Политическая энциклопедия : в 2 т. – М. : Мысль, 1999. – Т. 1 : А–М. – 751 с.
3. Стеценко С. Г. Корупція в органах внутрішніх справ: проблеми протидії : [моногр.] / С. Г. Стеценко, О. В. Ткаченко. – К. : Алеута ; КНТ, 2008.
4. Порта Д. Брудні обладунки: учасники, ресурси та механізм політичної корупції / Д. Порта, А. Ванучі ; пер. з англ. – К. : К.І.С, 2006. – 302 с.
5. Білозерська Т. О. Реформування публічної адміністрації в Україні як крок до європейської інтеграції / Т. О. Білозерська // Форум права. – 2007. – № 2. – С. 11–19.
6. Малиновський В. Я. Словник термінів і понять з державного управління / В. Я. Малиновський. – К. : Центр сприяння інституц. розвитку держ. служби, 2005. – 254 с.
7. Стан корупції в Україні. Порівняльний аналіз загальнонаціональних досліджень: 2007-2009 рр. Звіт за результатами соціологічних досліджень. – К., 2011. – 47 с.
8. Реформування органів внутрішніх справ у відповідності до європейських стандартів : зб. матеріалів. – К., 2012. – 141 с.
9. Алфьоров С. М. Адміністративно-правовий механізм протидії корупції в органах внутрішніх справ : автореф. дис. на здобуття наук. ступеня д-ра юрид. наук : спец. 12.00.07 «Адміністративне право і процес; фінансове право; інформаційне право» / С. М. Алфьоров. – Харків, 2011. – 38 с.
10. Про засади запобігання і протидії корупції : Закон України від 7 квіт. 2011 р. № 3206-VI // Відомості Верховної Ради України. – 2011. – № 40. – Ст. 404.